

Geliş Tarihi / Received Date
16.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
26.05.2022

Düzeltilme Tarihi / Revision Date
07.03.2023

Rus Edebiyatında Bir Türk Kültürü Klasığı: Aflatuni'nin *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* Eserinde “Dervişlik”

A Turkish classic in Russian Literature: “Fakirism” and “Dervish” in Clay Letters, Floating Apples by Suhbat Aflatuni

Gülhanım Bihter YETKİN¹

Düzeltilme Metni

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi'nde 2022 yılı Cilt 12 Sayı 2 künyeli 797-812 sayfa aralıklarında yayımlanan *Rus Edebiyatında Bir Türk Kültürü Klasığı: Aflatuni'nin Kilden Harfler, Yüzen Elmalar Eserinde “Dervişlik”* başlıklı makalenin kaynakçasında sehven yapılan hata düzeltilmiştir.

Öz

Çileciliği, tevazuyu, yoksulluğu ve sabrı yaşam tarzı olarak benimseyen, gezgin bir hayat sürdürerek Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasında kilit rol oynayan dervişler, kültürel yaşamdaki etkilerinin yanı sıra sanat ve edebiyat gibi pek çok bilim dalının da üzerinde araştırmalar yürüttüğü önemli imgelerdir. Tasavvuf edebiyatının ayrılmaz bir parçası olan dervişler, neredeyse tüm eserlerde her daim insanlara iyiliği ve doğruluğu öğütleyen, güzel ahlak sahibi, hak yolunda ömür tüketen, gönlünü yalnızca Hakk'a bağlayan kişiler olarak ön plana çıkarlar. Her daim cezbedici bulunan Doğu'nun araştırma alanı olan oryantalizmin Batıda belirmesinin ardından dervişlik konusu pek çok ulusun kültüründe ve edebiyatında yerini almaya başlar. Bunlardan biri olan Rus kültüründe dervişlerin doğulu araştırmacıların çalışmalarıyla paralellik göstererek benzer şekilde tanımlandığı görülmektedir. Eşzamanlı olarak Rus edebiyatında da görünmeye başlayan dervişler, yazarlar tarafından dönemlerin, koşulların ve çeşitli edebiyat akımlarının etkisiyle farklı şekillerde yansıtılır. Genel anlamda bilgeliğin ve mistisizmin hâkim olduğu bu derviş tiplmelerine verilebilecek en güçlü örneklerden biri, çalışmamızın teorik kısmında ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız Suhbat Aflatuni'nin *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* adlı eseridir. Suhbat Aflatuni'nin sanatında dervişlik konusu geniş yer kaplar. Eserlerinde sıklıkla ele

¹ Arş. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, e-mail: gulhanimbihteryetkin@odu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2226-255X



aldığı derviş tiplerinde doğunun gizemini bütünüyle yansıtan yazar, bunu yaparken bir yandan kâmil insan olmanın önemine vurgu yaparken diğer yandan okuyucuya derinden bir yaşam felsefesi aktarır. *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* uzun öyküsünde doğunun mistik dervişi, bir öğretmen olarak kendisini gösterir. Uzun zaman önce bir dervişin zalimce ölümüne sebep olan atalarının cezasını çekerek susuzluk, yoksulluk, cehalet ve daha pek çok felakete mahkûm edilen köyü, içerisinde bulunduğu içler acısı durumdan kurtarmak için gelen öğretmen, yaşanan olaylar sonucunda neredeyse bir önceki dervişin akıbetine uğrayacakken ilahi gücün yardımıyla görevini tamamlar ve söz konusu bölgeden geldiği gibi bir anda kaybolur. Doğunun ilgi çekici unsuru olan derviş imgesinin tüm yönleriyle yansıtıldığı bu eserde Aflatuni, Türk kültürüne özgü bir temayı Rus edebiyatına dahil ederek kültürler arasındaki etkileşime benzersiz bir örnek kazandırır. Bu amaçla çalışmada tasavvufi bir imge olan ve Türk edebiyatının ayrılmaz bir parçası olan dervişliğin Rus edebiyatına yansımaları ele alınmış ve her iki kültür arasında köprü vazifesi gören imgenin ele alınışındaki benzerlikler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dervişlik, Türk kültürü, halkbilimi, Rus edebiyatı, Suhat Aflatuni.

Abstract

Dervishes were important figures who embraced asceticism, modesty, poverty, and patience as a way of living and played a key role in spreading Islam among the Turks by leading an itinerant life, as well as their influence on cultural life are important images on which many disciplines such as art and literature conduct research. Dervishes, who are an inseparable part of Sufi literature, come to the fore in almost all works as people who always advise people to be good and truthful, have good morals, spend their lives on the path of truth, and connect their hearts only to God. After the birth of orientalism in the West, which is the research area of the East, which is always attractive, the subject of dervish begins to take its place in the culture and literature of many nations. In Russian culture, which is one of them, it is seen that dervishes are defined in a similar way by showing parallelism with the studies of eastern researchers. Dervishes, who started to appear in Russian literature simultaneously, are reflected in different ways by the authors with the influence of periods, conditions and various literary movements. One of the strongest examples that can be given to these dervish types, in which wisdom and mysticism dominate in general, is Suhat Aflatuni's work called Clay Letters, Floating Apples, which we discussed in detail in the theoretical part of our study. The subject of dervish occupies a large place in Suhat Aflatuni's art. The author, who reflects the mystery of the east in his dervish typologies, which he frequently deals with in his works, while emphasizing the importance of being a perfect human being, on the other hand, conveys a profound philosophy of life to the reader. In the long story Clay Letters, Floating Apples, the mystical dervish of the east reveals himself as a teacher. The dervish teacher, who came to save the village, which was condemned to thirst, poverty, ignorance and many other disasters by punishing his ancestors who caused the cruel death of a dervish a long time ago, from this deplorable situation, will almost suffer the fate of the previous dervish as a result of the events but with the help of divine power he completes his mission and disappears as soon as he came from. In this work, in which the dervish image, which is the interesting element of the East, is reflected in all its aspects, Aflatuni brings a unique example to the interaction between cultures by incorporating a theme specific to Turkish culture into Russian literature. For this purpose, the reflection of dervishism, which is a mystical image and an integral part of Turkish literature, on Russian literature has been discussed in this study and the similarities in the handling of the image that serves as a bridge between both cultures are emphasized.

Keywords Dervish, Turkish culture, folklore, Russian literature, Suhat Aflatuni.

Giriş

Tasavvuf kültüründe önemli bir yere sahip olan dervişler, Doğunun mistik ruhunu üzerinden geçtikleri topraklarda tüm canlılığıyla yansıtan önemli dini figürlerdir. Farsça kökenli bir sözcük olan derviş, Kanar'ın Farsça-Türkçe sözlüğünde *yoksul*, *fakir* anlamında kullanılır (Kanar, 2018: 273). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde esas anlamıyla *muhtaç*, *yoksul ve dilenci* olarak geçen derviş sözcüğü, Eski Farsçada (Avesta) *drigôş*, *deryôş ve drigu*; Orta Farsçada (Pehlevîce) *driyôş*; Yeni Farsçada *derviş* şeklinde kullanılır. Sözcüğün hangi kökten türediği ise tam anlamıyla bilinmediğinden bu konuda çeşitli fikirler ileri sürülür. Bir görüşe göre sözcük, sıklıkla kapı önlerinde görünen dilenciler için kullanılan ve bu nedenle *kapı önü* anlamına gelen *der-pîş*'ten gelmektedir. Bir diğer bakış açısı ise Türkçe karşılığı *asılmak* olan *der-âvîhten* mastarının şimdiki zaman kökü *der-âviz* kelimesinden türemiştir. Yine başka bir düşünceye göre *aramak ve dilenmek* anlamına gelen *der-yûziden* mastarının şimdiki zamanki hali *der-yûz*, kelimenin aslıdır. Fakat dilencilik ile ilgili bahsi geçen karşılıkları sûfilere uygun bulmayan araştırmacılar, söz konusu kelimeyi *inci gibi* karşılığın denk gelen *dür-vîş* şeklinde kullanmayı uygun görürler (Yazıcı, 1994: 188-190). Güncel TDK sözlüğüne göre ise derviş, birkaç anlama birden tekabül eder. Bunlardan ilki, bir tarikatı girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse, alperen; ikincisi, yoksulluğu, çilekeşliği benimsemiş kimse ve son olarak da alçak gönüllü ve her şeyi hoş gören kimsedir (Türk Dil Kurumu, 2019: 640).

Derviş, İslam dini çerçevesinde içselliğe yönelen kişiyi niteleyen en belirleyici tanımdır. Dünya hayatına kayıtsız bir tutum içerisinde olan dervişler, kimi zaman durgun ve sessiz kimi zaman da tam aksine taşkın davranışlarıyla dikkat çekerler. Genel olarak toplumun alt kesiminden olan ve çoğunlukla yarı çıplak, yırtık, yamalı ve kirli elbiseleriyle ön plana çıkan dervişlerin yaygın nitelikleri miskinliktir. Bunun yanı sıra dervişler, harap ve gözü yaşlı kişiler olarak da bilinirler. Bu durumun temel sebebi, dervişin Hakk'a aşk ateşine tutulması ve sevdiğine kavuşamama endişesi taşımasından ya da onun sevgisini yitirme ihtimalinden dolayı daima bir keder içinde yaşamını sürdürmesidir (Işık, 2008: 38-40). Derviş kelimesi, ilk kullanılmaya başlandığı dönemde Allah'a muhtaç olduğunun farkında olan sufi anlamında kullanılır. En güçlü örneklerine IX. yüzyılda rastlanan dervişler, çeşitli öğretiler ve ilkeler bağlamında farklı yollara ayrılırsalar da bu kollar altında her dönem varlıklarını sürdürürler (Yalım Eren, 2019: 13-16). İnsan canlısı ve yoldaşı olarak varlıklarını gösteren dervişler, ortaya çıktıkları andan itibaren pek çok ülkenin ve kültürün dikkatini çekerek sayısız araştırmacının ana malzemesi olurlar. Nitekim bu çalışma alanlarından biri de edebiyattır. Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan ve İslam'ın öğretilerini Müslüman coğrafyalara yaymada etkin rol oynayan dervişler, Türk edebiyatında da pek çok önemli şahsiyetin ve sanatçının yapıtına konu edindiği eşsiz kahraman tipler olarak kendilerini gösterirler. Bu araştırmacının amacı, Türk kültüründe sıklıkla rastlanan dervişliğin önce edebiyata geçişini, bu bilim dalında önemli şahıslar tarafından işlenişini, ardından da uzun yıllar etkileşim içerisinde olduğu Rus edebiyatında yerini alışı somut bir örnek bağlamındaki analize ön plana çıkarmaktır.



Türk Kültüründe ve Edebiyatında Dervişlik

Son derece geniş bir bölgede çeşitli ulusların dilinde benzer anlamlara sahip olan derviş sözcüğü, geçirdiği tarihsel yolculuğu boyunca içinde bulunduğu kültürle yoğrulur ve ait olduğu kültür tarafından yeniden üretilir. Özellikle Türk halkbiliminde özel bir yere sahip olan dervişler, pek çok disiplinin üzerinde ayrıntılı araştırmalar yürüttüğü şahsiyetler olurlarken, edebiyatın da odak noktasına çekilen önemli figürler halini alırlar. Nitekim klasik Türk şiirinde baskın bir şekilde ön plana çıkan derviş tipi, tasavvuf anlayışının tarihsel bir olgu olarak vücut bulmasıyla belirir. İslam'ın ilk dönemlerinde özellikle bilindik âlimlerin büyük şeyhlere biat etmeleri, devletin başındakilerin bizzat tekke ve zaviye yaptırarak söz konusu düşünceyi desteklemeleri neticesinde *derviş tarzı* yaşam biçimi yaygınlaşır (Erol, 2009: 350-352).

İslam'ın Arap toplumlarının yanı sıra diğer topluluklara da yayılması sonucunda bilhassa Türkler arasında çeşitli dini inanç uygulamalarının yerini Müslümanlığın esasları alır. Özellikle Anadolu'da İslam'ın kabulüyle dervişler, hem Müslümanlığı hem de tasavvufi yaşam öğelerini insanlara aktarırlar. Çok geçmeden dervişlerin bu anlatımları, şairlerin sözlerini ve şiirlerinin içeriklerini büyük ölçüde değiştirir. Artık şiirlerde Allah, Hz. Muhammed ve diğer dini-tasavvufi unsurlar baskın bir şekilde yer alır. Dini içeriklere ek olarak şairler arasında edebi türlerde de farklılaşmaya gidilir ve *münâcât*, *hilye*, *kaside*, *na't* gibi dini yazım türleri hâkim olmaya başlar. Bu yeni yazım anlayışı ile birlikte Kur'an-ı Kerim'in *Besmele* ile başlaması nedeniyle şairler, yapıtlarına besmele ile giriş yaparlar ya da ona atıfta bulunurlar (Öksüzöğlü, 2019: iv).

Anadolu'da dervişlik, ilk Türk sûfisi Hoca Ahmet Yesevî'nin öğretileri ve onun takipçileri ile başlar. Yesevî'nin dini konuları sûfiyâne ilkelerle öğretmek için kaleme aldığı eseri *Divân-ı Hikmet*, bir yandan büyük hocayı dinî-tasavvufi Türk edebiyatının kurucusu yaparken diğer yandan da söz konusu edebiyatın ilk tarihi belgesi olma niteliğini kazanır. Yesevî, bu şiir antolojisinde dervişliğin erdemine genişçe yer verir. Yesevî'nin dervişleri, halk içinde dolaşarak insanlara ilahiler okurlar ve üstün insan (insan-ı kâmil) olabilmenin yollarını anlatırlar. Bu nedenle bahsi geçen dervişler, İslam öncesi dönemdeki sözlü eserleri dile getiren ozanlarla özdeş tutulurlar ve büyük hürmet görürler. Türkler bu derviş şairlere *ata*, *baba*, *hoca* gibi adlar verirler. Fergana, Buhara, Taşkent, Kaşgar, Semerkant vb. bölgelerde yetişen bu dervişler, halka tasavvufu öğretirler. Sosyal yaşamın içerisinde etkin bir rol oynayan dervişler, bir yandan zaviyeler kurarak halka dini öğretileri yayarken diğer yandan hem geçimlerini sağlamak hem de insanlara yardımcı olabilmek için hayvancılıkla ve çiftçilikle meşgul olurlar. Yesevî'nin dervişliği yücelten bu önemli çalışması, halk üzerinde büyük tesir oluşturur ve eğitim kurumlarında sıklıkla okutulur (Ortakçı, 2020: 1-2).

Anadolu coğrafyasında dervişliğe büyük önem veren ve sanatında derviş kahramanları sıklıkla ele alan bir diğer önemli şair Mevlana Celaleddin-i Rumi'dir. Yaşamı ve şahsiyetiyle gerçek bir sufi olan Mevlana, kaleme aldığı yapıtlarıyla halen etkisini sürdüren seçkin bir sanatçıdır. Kendisi kurmasa da hayattayken temellerini attığı ve ölümünün ardından oluşumlanan Mevlevilik geleneği, bireyi ideal ölçüde yetiştirmeyi hedefleyen bir terbiye mektebi ve eğitim ekolü halini alır. Mevlevilik geleneği,

temelinde tasavvufu şekil alır ve çok daha çeşitli yansımalarla ilim yelpazesini genişletir. Bu yayılma ve genişleme esnasında Mevlana'nın yanında yer alarak ona yoldaşlık eden, onu her manada destekleyen sayısız müridin yanı sıra gönlünde seçkin bir yere konumlandığı dervişler de ön plana çıkar (Aksoy vd., 2016: 96-103). Bu nedenle Mevlana'nın felsefi ve sanat yaşamında dervişler geniş yer kaplar. Nitekim önemli yapıtı *Mesnevî*'de sıklıkla derviş kahramanlarla karşılaşmak mümkündür. Dervişleri yoğunlukla ele aldığı bu şiir çalışmasında Mevlana'nın gemide hırsızlıkla suçlanan bir dervişi anlattığı hikâye son derece dikkat çekicidir. Çalınan bir eşya karşısında töhmet altında kalan dervişin Allah'a yalvarmasıyla bulunduğu ilahi yardımın anlatılışı, Mevlana'nın dervişlere yönelik tutumunu ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serer.

Dervişlik temasına ve derviş kahramanlara sanatında belirgin yer ayıran bir diğer önemli şair de Yunus Emre'dir. Şiirlerinde genel anlamda Allah aşkını ve manevi coşkunluğu ön plana çıkaran şair, temel hedefinin Hakk'a ulaşmak olduğunu dile getirir. Bu nedenle sanatında derviş kavramını sıklıkla kullanır (Özdemir, 2021: 564). Yunus Emre, birçok şiirinde dervişliğin kudretinden, öneminden ve niteliklerinden bahseder. Bireyin manevi dünyasına ayna tutan şair, insanı dünyaya bağlayan her şeye mesafeli bir tavır takınır. Yunus'a göre derviş, güçlüklerle dolu bir yola çıktığını bilmelidir ve bu yolda daima iradeli olmalıdır. Dünyada çektiği fakirlikten utanmamalı, sevgilisine ulaşmak için başka birine ihtiyacı olmamalıdır. Derviş, hiçbir zaman almaz, daima veren taraftır. Çünkü maddenin varlığı ve yokluğu onun için aynıdır. Yaratandan ötürü yaratılanı sever ve herkese eşit gözle bakar (Erol, 2009: 353-355). Dervişin temel niteliklerini belirgin hatlarla çizen Yunus Emre, öğretici bir dilden faydalanarak hem onları yüceltir hem de haklarında olumsuz düşünceye sahip kişilere karşı onların tarafını tutar. Böylelikle dervişlerin kendi hallerinde, zararsız insanlar olduklarını belirtirken, din ve tasavvuf yolunda edindikleri yüce kimliklerini ön plana çıkarır (Özdemir, 2021: 575).

Türk edebiyatında dervişliği ana tema edinen ve derviş tiplerini eserlerinde sıklıkla kullanan önemli daha pek çok sanatçı yer almaktadır. Yukarıda bahsedilen şahsiyetlerin yanı sıra insanlara iyiliği öğreten ve fazilet öğretilerini buldukları yerlerdeki halklara aşılama görevini kendisine vazife edinen dervişleri yapıtlarında başkahraman olarak konumlandıran diğer önemli yazar ve şairler şu şekildedir: Ahmet Paşa, Ümmî Sinân, Sunullah Gaybî, İsmail Hakkı Bursevî, Şeref Hanım, Salacıoğlu Mustafa Celvetî, Niyâzî-i Mısırî vb. (Erol, 2009: 355-359). Tarih boyunca gerek savaşlar gerekse siyasi ilişkiler ve kültürel etkileşimler sonucu pek çok ülkeyle ve milletle iç içe olan Türk edebiyatı, ilham aldığı kadar sayısız ulusun edebiyatına da esin kaynağı olur. Bunlardan biri de Rus edebiyatıdır. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde Rus ve Türk edebiyatlarının oryantalist unsurlar çerçevesindeki etkileşimi ve dervişlik konusunun Rus edebiyatına geçiş öyküsü ele alınacaktır.

Rus Kültüründe ve Edebiyatında Dervişlik

Batı ile Doğu arasındaki karşılıklı ilişkiler, bir yandan ikili arasındaki tutkulu bir merak diğer yandan da küçümseyici (Doğu'nun her daim Avrupa ülkeleri tarafından aşağı görülmesi gibi) bir tutum çerçevesinde çok sayıda aşamadan geçerek oluşur. XVIII. yüzyılın başlangıcından itibaren Avrupa, Doğu'nun olumlu bir model olarak ilgisini çektiği süreç olan "Doğu Rönesansı"nın iki önemli dönemini yaşar: romantizm ve modernizm. Özellikle 1880-1920 yılları arasında doruk noktasına



ulaşan ve Avrupalıların *doğululuk* merakının ön plana çıktığı modernizm döneminde Doğu, Avrupa'nın ekonomiden sanata kadar çok çeşitli alanlardaki gelişiminde bir alternatif olarak ele alınmaya başlanır (Тольц, 2013: 5-6). Böylece Doğu, "Avrupa maddi medeniyetinin ve kültürünün ayrılmaz bir parçası", "bir geçmişe ve düşünce geleneğine, canlı ve renkli bir çizgiye ve kendi kelime dağarcığına sahip bir fikir" olarak Rus kültür dünyasına dâhil olur (Саид, 2006: 8,12). Her ne kadar kültürde ve eski Rus edebiyatında Doğu'nun sakinleri olan *Sarazenler*² düşman olarak algılandılar da zamanla Rus kültürünün önemli eylem adamları, edebiyatçılar, şairler, seyyahlar ve bilim insanları çelişkileri ve güzelliği, çeşitliliği ve kültürel özgünlüğü içinde Doğu'yu aydınlatırlar. Doğu kültürünün araştırılmasında önemli dönüm noktası, Tverli tüccar ve gezgin Afanasi Nikitin'in *Üç Deniz Ötesine Seyahat (Хождение за три моря)* adlı eseri olur. Hemen peşi sıra onu takip eden, *Pers Çarlığına Seyahat (Хождение в персидское царство)* adlı eseriyle tüccar Fedot Kotov olur. Her iki eserde de İslam kültürünün gelişimi ve incelenmesi ana konudur. G. R. Derjavin, A. S. Griboyedov, M. Yu. Lermontov, D. P. Oznobişin, A. S. Puşkin, V. G. Benediktov, A. F. Veltman, A. N. Muravyev, A. G. Rotçev, F. İ. Tyutçev, A. A. Fet, A. N. Maykov, A. N. Apuhtin, İ. A. Bunin gibi pek çok klasik dönem yazarının ve şairinin sanatında doğu imgesine rastlamak mümkündür (Томилова, 2014: 16-18).

Rus edebiyatında ve kültüründe sosyal ve manevi yaşamın marjinal yönleri daima özel bir yer işgal eder: seyyahlık, keşiflik, çilecilik, kehanet ve meczupluk. Özellikle bu nedenledir ki Rus edebiyatı, Müslüman kültürün önemli olgusu olan dervişliğe son derece ilgi gösterir. Rus biliminde derviş olgusunun en derin araştırmacısı P. A. Pozdnev, *derviş, sufi ve fakir* kelimelerini eş anlamlı olarak gösterir (Позднев, 1886: 82-83). Rus araştırmacılar da tasavvuf ile dervişlik arasında yakın bir ilişki kurarlar. Nitekim akademisyen Muhammedhocayev, dervişliğin Sufi öğretilerinin bir dalı olarak kabul edilebileceğini dile getirir: "*Tasavvuf içerisinde çeşitli yönelimler ve akımlar vardır. Bunların temsilcileri arasında fakir dervişleri, şeyhleri-çiftçileri, esnafları, şairleri vb. bulabilirsiniz*" (Мухаммедходжаев, 1990). Pozdnev ise dervişliğin tasavvuftan daha geç bir kavram olduğuna inanır. Araştırmacı, ancak ilk tarikatlar belirli kurumlara dönüştüğünde söz konusu kişilerin derviş olarak adlandırılmaya başladıklarını, bundan önce Arabistan ve İran'da onlara Sufi denildiğini belirtir (Позднев, 1886: xxi). Ancak başka bir görüşe göre sufilik, dervişlikten önce gelse de aslen onun pratiğinden doğmuştur. Rus filozof M. T. Stepanyants, "*Sufiler önceleri gezgin dervişlerdi. X. yüzyıla kadar ilk Sufi dernekleri kuruldu*" (Степанянц, 1987: 8) diyerek söz konusu yargıyı destekler. Buna göre araştırmacı, sufilik felsefesinin ilkelerinin gelişmesinden önce dervişlik yaşam ve düşünce tarzının mevcut olduğunu savunur. Böylece kültür ve edebiyatta bir imge olarak derviş, toplumsal yapıdan bağımsız bir sufi, mistik, bilge, çoğu zaman bir çilecidir (Томилова, 2014: 21-24).

Derviş imgesi, edebiyatta oryantalist eğilimin ortaya çıktığı XVIII. yüzyıldan itibaren Rus yazınında sıklıkla yer almaya başlar. Rus yazar, şair ve tarihçi N. M. Karamzin'in 1798 yılında yayımlanan *Yabancı Edebiyat Panteonu (Пантеон иностранной словесности)* adlı almanağı, Rus okuyucusunu *Derin Düşünceli Derviş (Дервиш в глубокомыслии)* adlı doğu fıkrası ile tanıştırır. XVIII. yüzyılın önemli yazarı ve doğubilimcisi D. Kantemir'in sanatı Rus kültürü için özel bir yere sahiptir. Kantemir, ilk felsefi çalışması olan *Divan ya da Bilge ile Dünya veya Ruh ile Beden*

² Orta Çağ'da Araplara ve tüm Müslümanlara verilen addır.

Arasındaki Anlaşmazlık (Диван, или спор мудреца с миром, или тяжба души с телом) adlı eserinde dervişe yakın bir toplumsal insan modeli oluşturur. Yazara göre gerçek insan, akıyla kendini yükseltebilendir ve insanın iyiliğe yöneliminin tam olarak gerçekleşebilmesi için onu kendini geliştirmeye, erdeme teşvik eden sebepleri bilmesi gerekir. Bir diğer büyük Rus yazar ve şair A. S. Puşkin'in *Erzurum'a Yolculuk (Путешествии в Арзрум)* adlı eserinde ele aldığı derviş tiplmesi, söz konusu yazın türüne güçlü bir örnek teşkil eder. Puşkin'in bu eserindeki hikâye anlatıcısı, dervişin bir şair gibi özgürlüğü seven, dünyevi hazlardan feragat eden kişi olduğunu ve kendisine Yaratanın tahsis ettiği kaderi izlediğini gösterir. Sarıklı ve oryantal giysiler içinde saf bir Süryanice lehçesinde Arapça konuşarak Asya'da ve Afrika'da çok sayıda seyahat gerçekleştiren ve doğuda *Monsieur Yusuf* olarak bilinen A. İ. Senkovski'nin sanatında, dervişlik teması ve tipolojik bir derviş varyantı olarak bedevi tiplmesi, *Bedevi (Бедуин)* ve *Bedevi Kadın (Бедуинка)* gibi uzun öykülerinde ve poemalarında geniş yer kaplar (Томилова, 2014: 38-50, 65). Çalışmalarında genel anlamda doğu temasını işleyen Senkovski, üniversitede öğretmen olarak görev yaptığı yıllarda Müslüman Şark'ın tarihi, dili ve edebiyatı, halkbilimi üzerinde pek çok önemli çalışmalara öncülük ederek ilerleyen süreçte dervişlik konusunun en canlı olduğu Rus oryantalizmine yeni boyutlar kazandıran önemli şahsiyetlerin yetişmesine de büyük ölçüde katkı sağlar (Mevsim, 2016: 283). Halkın içinden bir şair olan M. D. Suhanov, *Hasta ve Derviş (Больной и дервиш)* adlı masalıyla Rus edebiyatında derviş temalı eser kaleme alan bir diğer yazar olur.

1814 yılında İ. A. Krilov, *Alageyik ve Derviş (Лань и дервиш)* adlı masalını yazar. Krilov'un bu eserinde derviş, önceki çalışmalarda da ele alındığı gibi kurt yavrularını besleyen alageyiklerin *aklı başında* bir muhatabı olarak tasvir edilir. Derviş imgesinin daha gelişmiş hali, N. N. Karazin'in nesrinde ön plana çıkar. Karazin, XX. yüzyılın başlangıç döneminde derviş tiplmesini ele alan ilk yazarlardan biridir. Bu temadaki en başarılı ve ünlü eserleri arasında *Uzak Kıyılarda (На далеких окраинах)*, *Kar Çıkarma Peşinde (Погоня за наживой)*, *İki Ayaklı Kurt (Двуногий волк)*, *Sazlıklarda (В камышах)* yer alır. Karazin'in nesrinde derviş tiplmesi, bir şark gezgini, dindar bir keşiş, Tanrı ile iletişim kurmak için alışılmadık yollar arayan bir çileci olarak ön plana çıkar. Şair ve tiyatro eleştirmeni L. M. Vasilevskiy, *Derviş (Дервиш)* adlı şiirinde dervişin yaşam biçimi ile okuyucuyu tanıştırır, derviş ile şairi mukayese eder ve bu karşılaştırmayı insanlara hizmet etmesi gereken bir köle imgesiyle tamamlar. Şair V. Ya. Parnah'ın *Dervişler (Дервиши)* şiirinde dervişlerin parlak bir dans sahnesi gözler önüne serilir. A. Bely'nin *Afrika Günlüğü'nde (Африканский дневник)*, bir dervişle tanışma deneyimi şiirsel bir nesir biçiminde aktarılır. Doğu ve dervişlik teması, XX. yüzyıl Rus edebiyatında önemli bir dönemi kapsayan Gümüş Çağ'da da büyük ilgi görür. Dönemde çeşitli araştırmacılar, V. Hlebnikov, V. Kamenski, N. Aseyev, M. Kuzmin (*...Mekke ve Medine'yi Kim Gördüyse Şanslıdır! (...кто видел Мекку и Медину – блажен!)*), N. Klyuyev (*...Mekke'nin Gri Olonets Kulübesi Gibi Görünmesi Tevekkeli Değil (...недаром мерещится Мекка олонецкой серой избе)*), A. Ahmatova (*Bu Vaşak Gözlerin Senin, Asya (Эти рысьи глаза твои, Азия)*), G. İvanov (*Gece Parladı Ömer Nauyat (Сияла ночь Омар Хайям)*) gibi önemli Gümüş Çağ şairlerini Rus dervişler olarak adlandırır. Bu dönemde derviş, derin bilginin taşıyıcısı, canlı, mistik, içten ve otantik bir geleneğin temsilcisi olarak edebi imgelerde vücut bulur. Söz konusu yazarların ve şairlerin yanı



sıra derviş tiplemesi, V. Tardov'un, A. S. Geyntselman'ın, S. Gorodetski'nin, Ye. Vinokurov'un, V. Mayakovski'nin, B. Lapin'in, O. Suleymanov'un şiirinde ve A. V. Almatinskaya'nın *Zulüm (Гнет)* adlı romanında odak figürüdür. Edebiyatta yerini almaya başladığı andan itibaren çok sayıda yazarın ve şairin eserine kahraman olan derviş, çağdaş Rus edebiyatında da aynı ölçüde aktüelliğini korumayı sürdürür. Nitekim dervişlik konusu, çağdaş edebiyatta K. Kozırov'un ve B. Ostanin'in *Derviş'in Arayışları (Поиски дервиша)*, V. Rıbakov ile İ. Alimov'un *Bağımsız Dervişlerin Durumu (Дело незалежных дервишей)* ve V. Pelevin'in *Hiçbir Yerden Hiçbir Yere Geçiş Döneminin Diyalektiği (Диалектика Переходного Периода из Ниоткуда в Никуда)* eserlerinde ele alınmaya devam eder. İncelenen eserlere bakıldığında derviş, daima kutsal ve ideal bir insan olarak çizilir. Nitekim bu gelenek, XX. yüzyılın son dönemlerinde de benzer bir şekilde varlığını sürdürür (Томилова, 2014: 38-50, 65).

Tacik asıllı Rus şair Temur Kasimoviç Zülfikarov'un şiir sanatında bir olgu olarak dervişliğin en önemli iki özelliğine vurgu yapılır: tevazu (kaderin izleri dervişin üzerine nemli bir toprak gibi çökmüştür) ve yolculuk. Zülfikarov'un sanatı, dünyanın Müslüman ve Hristiyan resimlerinin işbirliğinin, tasavvufun poetikası ile Rus şiirinin karşılıklı etkileşiminin çarpıcı bir örneği niteliğindedir. Zülfikarov'daki derviş tiplemesi, zikir yapan ve sadaka ile yaşayan bir İslam mistiğinin tarihsel olarak tanımlanmış bir figürüdür. Bir diğer yazar Aleksandr Viktoroviç İliçevski'nin *Pers (Перс)* adlı romanında derviş imgesi çok yönlüdür. Yazar, bizzat çocukluğunda tanıştığı İslam mistisizminin temsilcileri olan dervişleri romanında tasvir eder. İliçevski'nin *Matisse (Матисс)*, *Matematikçi (Математик)*, *Anarşistler (Анархисты)* ve *Ay-Petri (Ай-Петри)* adlı romanlarında da arketipik kökenleri dervişliğe kadar uzanan kahramanlar yer alır. İliçevski'nin sanatında dervişlik konusu önemli bir yere sahiptir. Tanrı'yı, dünyanın özünü ve bizzat kendini aramak için çıkılan yolculuk, İliçevski'nin kahramanlarının baskın yaşam tarzıdır (Томилова t. y.). Rus akademisyen Tomilova'nın bu konu üzerinde uzmanlaştığı çalışmaları baz alınarak yapılan araştırmalar neticesinde söz konusu dönemde dervişliği sanatında ön plana çıkaran ve çalışmamızın teorik kısmına da güçlü bir örnek teşkil eden bir diğer yazar Suhbat Aflatuni'dir. Türk kültürünün eşsiz teması olan dervişliği Rus edebiyatına özgü bir üslupta inceleyeceğimiz sıradaki bölümde kültürler arasındaki etkileşimin boyutları gözler önüne serilerek iki farklı ulusal mirasın edebiyat aracılığıyla nasıl ortak paydada bir araya gelebileceği sunulmaya çalışılacaktır.

Bir Derviş Edebiyatı Örneği: Suhbat Aflatuni Kilden Harfler, Yüzen Elmalar

1971 yılında Taşkent'te dünyaya gelen ve asıl adı Yevgeni Viktoroviç Abdullayev olan Özbek asıllı Rus şair ve yazar Suhbat Aflatuni, aynı zamanda nesir yazarı, eleştirmen, tarihçi ve filologdur. Yazın dünyasında eleştirel makalelerini gerçek adıyla yayımlayan Aflatuni, şiirlerinde ve nesir çalışmalarında ise Arapçada *Platon'un Diyalogları* anlamına gelen Suhbat Aflatuni takma adını kullanır (Platon'un Arapçadaki karşılığı Aflatun iken, Suhbat ise diyalog anlamına gelir). 1993 yılında Taşkent Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ni tamamlayan Aflatuni, 1999 yılında şair S. Yanışev ve V. Murathanov ile birlikte *Taşkent Okulu* adlı edebiyat topluluğunu oluşturur. Aynı yıl, bu grup tarafından yayımlanan *Küçük İpek Yolu (Малый шелковый путь)* almanağında (1999-2004, beş sayı), *Hint Yazı (Индийское лето)* adlı ilk şiir koleksiyonu basılır. Nesir yazarı olarak ilk çıkışını

2002 yılında *Taşkent Romanı* (*Ташкентский роман*) ile yapar ve kısa bir süre sonra da bu eseri için o zamana dek verilen tek Rus edebiyat ödülü olan *Rus Ödülü*'nü (*Русская премия*) (2005) almaya hak kazanan ilk kişi olur. 2015 yılında Rusya ile Orta Asya'nın tarihini ve yaşamını anlattığı *Kâhinlerin İbadeti* (*Поклонение волхвов*) adlı romanını yazar. 2016 yılında insanlığın inançsız yaşayamayacağını, aşk ile inanç arasında sıkı bir ilişki olduğunu vurguladığı, mitolojik içeriklerle dolu eseri *Karınca Çar*'ı (*Муравьиный царь*) kaleme alır. 2019 yılında yayımlanan *Dünyevi Cennet* (*Рай земной*) romanında bir psikolog olarak kendisini deneyen yazar, sıradan olmayan insan kaderlerini ayrıntılı bir şekilde tasvir eder. Halen Taşkent'te yaşamını sürdüren Suhbat Aflatuni'nin eserlerinin büyük bir çoğunluğunda Sovyet sonrası dönemde Orta Asya kültürünün ve Rus dilinin rolüne ilişkin önemli sorunları gün yüzüne çıkaran mitolojik, ulusal ve dini alt metinler yer alır. Suhbat Aflatuni, yapıtlarında ortak bir kültürel ve dilsel alan oluşturarak çeşitli dinlerin dilsel özelliklerini, efsanelerini, geleneklerini ve sembollerini birleştirir (Раджабова, 2021: 167-170).

Sanat yaşamı boyunca pek çok ödüle layık görülen Aflatuni'nin yazınsal kariyerinde dervişlik konusu geniş yer kaplar. 2005 yılında yayımlanan *Kuşku Günü* (*День сомнения*) adlı uzun öyküsünde Aflatuni, birkaç derviş tiplmesi oluşturur. Söz konusu eserinde çağdaş dünyada dervişlerin var olabilmesinin mümkün olup olmadığı sorusunu sorar. En nihayetinde de yalana ve riyakârlığa dayanan günümüz toplumunun gerçek bir derviş yetiştiremeyeceği cevabını verir. Ancak Aflatuni, her şeye rağmen yine de böyle bir dervişin çıkabileceğine yönelik imada bulunarak öykünün sonunda bir umut bırakır. 2007 yılında okuyucuyla buluşan bir diğer uzun öyküsü *Penuel*'de (*Пенуэль*) derviş motifini döngüsel zamanda bir kahraman oluşturarak derinleştirir ve geliştirir. Eserinde Sovyet dönemine ait temaları, tarihsel hafızanın korunmasını, hoşgörüyü işlerken dervişlik motifini vurgular (Балтабаева, 2021: 244-245). Çalışmamızın odak noktasında yer alan ve Suhbat Aflatuni'nin nesrinde ön plana çıkan *Kilden Harfler*, *Yüzen Elmalar* (*Глиняные буквы, плывущие яблоки*) eseri, özellikle Türk kültüründe hâkim olan dervişlik temasını birebir yansıtması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Suhbat Aflatuni'nin 2006 yılında *Oktyabr* dergisinde yayımlanan *Kilden Harfler*, *Yüzen Elmalar* öyküsünde hikâyenin konusu çok katmanlıdır. Eserin dış olay bazlı planı şu şekilde işler: içerisindeki insanların büyük fakirlik ve yokluk çektiği, aynı zamanda batıl inançları ile hayatta kalmaya çalışan bölge halkının cehaletinin belirgin bir şekilde hissedildiği eserin ana mekânı olan kışlağa³ şehirden yeni bir öğretmen gelir. Kendisinden önce köyde görev yapan öğretmen, yerel halkla ortak bir dil bulamadığı için intihar etmiştir. Yeni öğretmen çocuklara sadece eğitim vermekle kalmaz, onlara çevrelerindeki dünyanın sırlarını da ifşa eder. Diğer yandan öğretmenin geldiği köy çok kötü günler geçirmektedir. Yağmur yağmadığı için yıllardır buraya tek bir damla su düşmemiştir. Ağaçlar kurumuştur ve sakinlere göre onlardan intikam alıyorlardır. İnsanların rüyalarına giren tek hayalleri de bu nedenle derenin sularında yüzen elmalar olur. Su eksikliği, önceki bir zamanda katledilen dervişin ölümünün cezası olarak algılanır. Ancak dervişin yeniden doğuşuyla bereketli yağmur dökülecek, su olacak ve genel anlamda her yere iyilik gelecektir. En nihayetinde de beklenen kehanet gerçekleşir. Yeni öğretmen, peşine düştüğü sırra erişir ve köye gelen su ve yaşanan daha birçok mucizeyle onun aslında yeniden dirilen derviş olduğu anlaşılır.

³ Orta Asya'da köylere verilen addır.



Toplamda iki bölümden oluşan öykünün henüz ilk satırlarında okuyucuyla diyalog kurarmışçasına sürdürdüğü aktarımıyla ön plana çıkan anlatıcı, uzun zamandır aynı şekilde devam eden yaşamlarına yeni birinin oldukça farklı bir şekilde dâhil olduğundan bahseder: "Bize yağmurla birlikte geldi. Geldiğinde hepimiz çok şaşırдық. Ancak yağmur yağıyordu ve bu insanın gelişinin iyiye işaret olduğuna karar verdik" (Афлатуни, 2006: 1). Köy halkı öylesine sıradan bir yaşam sürdürmektedir ki bu yeni öğretmenin üstelik bir de uzun zamandır hayalini kurdukları ve hatta anlatıcının bu hayali nitелеmek için kullandığı "dürüst olmak gerekirse bizim tek bir Tanrımız var, o da su" (Афлатуни, 2006: 1) cümlesiyle gün yüzüne çıkan su ile birlikte gelmesi, insanlar arasında büyük şaşkınlığa sebep olur. Nitekim kışlaktaki en büyük sıkıntı ve bu nedenle bölgede verimsizliğe neden olan suyun olmamasının vahameti, eserde kahramanlar tarafından özellikle elma ağaçları üzerinden açıklanır. Çünkü elma ağaçları saçak kök yapısına sahiplerdir ve diğerlerine oranla çok daha fazla neme ve suya ihtiyaçları vardır. Bu nedenle eserde anlatıldığı üzere, kuraklığa sebep oldukları düşüncesiyle insanlara saldırmaya başlamışlardır. Köy halkının bu düşüncesi, bir yandan söz konusu insanların ne derece batıl inançlara tutunduklarını gözler önüne sererken diğer yandan da köydeki yaşamın içler acısı durumunu yansıtır.

Türk kültüründe önemli bir konuma sahip olan derviş imgesinin pek çok niteliğiyle vücut bulduğu öğretmen kahraman, bir anda ve nereden geldiği bilinmez bir şekilde ortaya çıkmasıyla daha ilk görünüşünden gezgin dervişlere örnek teşkil eder. Üstüne bir de kahramanın mucizeyle gelmesi onun hakkındaki görüşlerin ilk bakışta iyi bir tonda seyretmesine yardımcı olur. Diğer yandan adı *ilim sahibi, bilgili* anlamına gelen Arif olan ve gizli bilgilere vakıf olduğuna gönderme yapılan öğretmen, anlatıcının hikâyelemesinde sürekli olarak düşünceli haliyle dikkat çeker ve bu yönüyle dervişlerin bilgeliklerini gösteren özelliklerine atıfta bulunur. Bunun yanı sıra eskiden köyde öğretmenlik yapan ve artık bu görevini sürdürmese de hala orada yaşamını devam ettiren yaşlı öğretmenin köy halkına yönelik sarf ettiği küçümseyici sözler karşısında öğretmenin tutumu, dervişlerin "yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü" felsefesini doğrudan örneklendirir: "- Bana ise öğretmen, hepsi kutsal insanlar gibi geldi..." (Афлатуни, 2006: 8). Hatta genel anlamda olumsuz bakış açısına sahip olan bu yaşlı öğretmen dahi aynı düşünceden hareketle Arif öğretmene *kutsal* gelir. Buna ek olarak köy tam anlamıyla açlığın ve susuzluğun eşliğindeyken öğretmenin başıboş bir sokak köpeğine evini açarak onu sahiplenmesi, kahramanın dervişî niteliklerine ekleme yapar. Çünkü öğretmenin sahipsiz köpeğe yönelik tutumunu, tasavvufta Hz. Mevlana'nın felsefesiyle açıklamak mümkündür. Mevlana'ya göre, tıpkı köpeğin efendisine sonsuz sadakati gibi kul da iman ettiği Allah'ın kudreti karşısında aciz ve ona muhtaçtır. Kulun, Hakk'a olan bağlılığında köpekten daha aşağı olamayacağını dile getirir (Dilmen, 2020: 630). Bu nedendir ki öykü boyunca köpek, öğretmenin yanından bir an olsun ayrılmaz.

Köyün muhtarının yanına uğradıktan sonra artık kalacağı eve götürülen öğretmen, kerpiçten ve içerisi son derece alelade düzenlenmiş, kışlağın tüm öğretmenlerinin görev süresince barındığı, halkın fakirliğini doğrudan yansıtan bir evin kapısında kendisini bulur. Ancak tevazusunu ve erginliğini burada da sergileyen kahraman, derviş imgesine uygun bir şekilde hareket ederek söz konusu ortama olağan bir tepki verir. Hatta demirden yatağı odasında tutmayan öğretmen, onu bahçeye çıkarır ve kendisi odasında yere koyduğu bir şiltede uyur. Dervişlerin dünya hayatına olan mesafesi, öğretmenin

her davranışına belirgin bir şekilde yansır. Paylaşımçı ve elindekini yardıma muhtaç herkesle bölüşmeyi kendisine vazife edinen dervişin bu davranış biçimi, öğretmenin köylülerin son yağın yağmurdan elde ettikleri suyun kalan kısmını ona getirmeleriyle bu suyu önce köpeği, ardından da küçük çocuk Zoloto ile paylaşmasında birebir yansımaları bulur. Diğer yandan öğretmenin zaten güçlükle kazandığı parasını son kuruşuna kadar öğrencileriyle paylaşması, okul dönemi başladığında dersler esnasında onları şehre götürüp burada gezdirdikten sonra evlerine hiç olmadığı kadar tok ve suya doymuş bir şekilde geri getirmesi onun yardımsever yönünü doğrulayan bir diğer örnektir. Sayılan tüm bu niteliklerine öğretmenin kutsal bilgiye sahip olma yönü de eklenmelidir. Çünkü öğretmen, geçmişi görme yeteneğine sahiptir. Öyle ki köyün yöneticisinin daha yüzüne ilk bakışında küçükken nasıl bir çocuk olduğunu gören öğretmenin olağanüstü kabiliyetleri, onu doğunun derviş tiplerine doğrudan yakınlaştırır. Öğretmen, tıpkı Anadolu'yu dolaşan dervişler gibi insanlarda sadece iyilik görür, nefsi temizdir ve insanlar adına sadece iyilik ve fedakârlığa muktedirdir, nankörlüğü, imtihanları ve aşağılanmayı kabul etmeye hazırdır (Балтабаева, 2021: 243-244).

Eserin özünü oluşturan ve olayların üzerinden şekillendiği bir alfabenin harfleri, bir gece öğretmenin evinde kalan ve aynı zamanda anlatıcı olan Abdulla'nın masanın üzerindeki kâğıtları karıştırmasıyla ortaya çıkar: "*Aleyg yahil sardoş... Alfabe...*" (Афлатуни, 2006: 27). Diğer yandan öğrencilerin derslerde öğrendiklerini söyledikleri bu alfabe, ebeveynlerini büyük kuşkuyla düşürerek öğretmen hakkındaki olumsuz söylentilerin yeniden şiddetlenmesine neden olur. Eserin geri kalan kısmında hâkim tema olan alfabe, aslen öykünün alt metnini oluşturur. Zoloto'nun bir gün öğretmenin evinde uyuymasıyla gördüğü rüya, alfabenin gizemini açığa çıkarır. Öğretmen, uzun zaman önce kaybolmuş bir alfabenin arayışı içerisindeydi. Sürdüğü izin onu kışlağın en eski yapılarından hamama götürmesi, burada bir zamanlar yaşlı öğretmenin en başarılı öğrencisi ve aynı zamanda güzelliği dillere destan olan Oyniso ile karşılaşmasını sağlar. Ancak öğretmenin karşısında masum ve saf bir genç kız değil, güzelliği elinden alınmış ve bu nedenle maskeyle dolaşan, köyün neredeyse tüm erkekleriyle yakınlık kurması nedeniyle aşağılanan bir hayat kadını vardır. Köyün diğer erkekleri gibi Oyniso'nun cazibesinin kurbanı olmayarak derviş niteliklerinden nefesine hükmetme davranışını zorlanmadan sergileyen öğretmen, çıkar sağlamaktan ziyade ondan kayıp alfabe konusunda yardım ister. Arif, asil ve bilge bir insanın tüm niteliklerine sahip olan derviş öğretmen, fahişe Oyniso'da bir şahsiyet gören ilk kişi olur (Балтабаева, 2021: 243-244).

Eser boyunca davranışlarındaki sıra dışılıkla ve olağanüstülikle ön plana çıkan öğretmenin eylemleri, artık köy halkı için göz ardı edilemez duruma gelir. Olayların bu raddeye gelmesinde ise köyün yöneticisinin provokative edici payı büyük olur. Öğretmenin anlaşılmasız harfleri çocuklara öğretmeye çalışması, daima insanlara karşı ılımlı tavrı yöneticiyi büyük ölçüde huzursuz eder ve onu büyücülük yapmakla suçlayarak tutuklatır. Bu olay ise köyün su yetersizliği nedeniyle belirli aralıklarla gerçekleştirdiği hamam gününe denk gelir. Öykünün bu kısmında öğretmenin halkın önünde ağzı bağlı ve göğsünde eser boyunca peşine düştüğü alfabe harflerinin asılı olma durumu, Hz. İsa'nın çarmıha gerilme günündeki görüntüsünü hatırlatır. Aynı zamanda öğretmenin tüm yaşananlara rağmen suskunluğunu koruması, dervişlerin sabırlı oluşuna ve çileciliğine gönderme yapar. Öğretmenin insanların önüne sorgulanmak üzere çıkartıldığı bu gün ise pek çok mucizeye gebe



kalacaktır. Hamam gününün tam anlamıyla bir hesap ve arınma gününe döndüğü esnada eserin başından beri kilit olan noktalar çözümlenmeye başlar. Davranışlarını onaylamadıkları öğretmeni şiddetli bir şekilde cezalandırmak isteyen insanların karşısına dikilen öykünün kahramanlarından Musa'nın sarf ettiği sözler, kışlağın uzun zamandır su ve felaketlerle sınanmasının arkasında yatan nedeni gün yüzüne çıkarır. Yıllar öncesinde bir dervişe rüyasında bir melek yeni harfler bildirmiştir ve bu mutluluk harflerini bahsi geçen köye getirmesini, burada bir hamam inşa edip harfleri içerisinde şifrelemesini istemiştir. Ancak köyün zalim ataları bu derviş acımasız bir ölüme mahkûm etmişlerdir ve bu nedenle o zamandan beri köy amansız felaketlerle uğraşmaktadır. Ölümüne sebep oldukları dervişe yapılan bu haksızlığın lanetini yaşadıklarını vurgulayan Musa'ya kısa bir süre önce ölmek üzere olan ama derviş öğretmenin verdiği ilaçla ayağa kalkan yaşlı öğretmen de destek verir. Nitekim burada da öğretmen Arif'in şifa bulduran yönü ortaya çıkar ve kahramanın ermiş bir derviş olduğunun altı çizilir. Bundan sonra köyün çocukları koşarak öğretmene sarılır, fahişe Oyniso hamamda saklandığı yerden çıkıp kalabalığa karışır, hemen ardından öğrenciler öğretmenin öğrettiği alfabeye şarkı söylemeye başlarlar, bir anda bu şarkıya bir yerlerden müzik eşlik eder, en zalim ruhlar dahi *mutluluk harflerini* etrafa saçan bu müzikle dönüşüme uğrayarak ritme ayak uydurur ve kısa zamanda bir kıvılcım halinde yayılarak tüm insanlar kendilerini bu şarkıyı söylerken bulur. Çok geçmeden apaçık ve masmavi gökyüzünde bir şimşek belirir ve hemen ardından da beklenmedik bir şekilde yağmur boşalmaya başlar. Kısa bir süre sonra da yeraltından su fışkırır ve insanlar büyük bir şaşkınlık içerisinde uzun zamandır hasretini çektikleri suya kavuşurlar. Yağmur, ruhsal açıdan zenginleşmenin, yeni bir keşfin sembolü olarak kendisini gösterir. Eserin sonunda köylülerin susuzluğunun asıl sebebinin manevi susuzluk olduğu sonucu ortaya çıkar (Томилова, 2012: 200-202).

Köyde yaşanan tüm bu gelişmelerde eserin başından itibaren anti kahraman konumundaki yaşlı öğretmenin payı büyük olur. Esasında eserde bu kahraman, bir diğer derviş tiplmesi olarak ön plana çıkar. Suhbat Aflatuni, bu kahramanını çizerken sadece ironiye değil, aynı zamanda oksimoronlara, cinsalara ve karmaşık sözcük dağarcığına da başvurur ve öğretmenin ilginç bir mizahi tiplmesini oluşturur. Kendi hayatı için duyduğu korku, yaşlı öğretmenin insanların kültürel hafızasının aktarılması ve korunması gibi görevlerinden vazgeçmesine neden olur. Yaşlı öğretmen, köylüler için bilgiyi muhafaza etmeye, onlara bir şeyler öğretmeye çalışır ancak "yöntemi" korku ve yıldırma üzerine kuruludur. Fakat yaşlı öğretmen, eserde bir bilge derviş konumunda verilmediği gibi kısmen de olsa başka bir işlevi yerine getirir: kurtarıcılık. Eserin sonunda fahişe Oyniso'yu ve Arif'i kurtaran kişi olma vazifesi ona bırakılır. Arif'in beklenmedik yardımı ve katılımı, yaşlı öğretmenin ruhunda Oyniso'yu lanetleyen kalabalığa direnme arzusu, hatta köylüleri zalimlikle suçlama isteği gibi manevi güçleri uyandırır. Bu kahramanla yazar, insanlara hizmet etmeyi reddedip korku ve nefret yolunu seçtiği takdirde bir bilgenin nasıl olabileceğini gösterir (Балтабаева, 2021: 243-244).

Köyün kurtuluşunun başladığı andan itibaren gelen *tatlı ve tadına doyumlayan* su ile tüm kötü ruhlar arınır. Eserin başından beri zalimlikleriyle ön plana çıkan insanlar diğerlerinden özür dilerler. Nitekim muhataplarının onları affetmesi kaçınılmaz olur. Oyniso, uzun zaman önce yitirdiği güzelliğine yeniden kavuşur. İnsanlar tam anlamıyla mutluluk sarhoşluğu içerisinde kendilerini kaybederler. Çok geçmeden de tıpkı geldiği gibi öğretmenin bir anda kaybolduğu anlaşılır ve ondan bir

daha kimse haber alamaz. Köy, normal yaşantısına döner. Musa'nın hayalini kurduğu çocuğu olur, Oyniso şehre gider ve sevdiği adamla evlenip yuva kurar, yaşlı öğretmen huzurla ölür, köyün yöneticisi de ortadan kaybolur ve seçtikleri yeni başkanları onlara huzuru geri getirir. Artık nehir sularında elmalar yüzer ve böylelikle kilden (hamam duvarlarından) çıkarılan harfler görevini tamamlar. En nihayetinde köy halkı, atalarının hatasını tekrarlamaz ve insanların öğretmenin bir zamanlar ölümüne sebebiyet verdikleri derviş olduğunu anlamaları uzun sürmez.

Sonuç

Tasavvufi araştırmaların merkezinde yer alan ve Hakk'a ulaşma yolunda nefesine hükmederek insanlara iyiliği ve doğruluğu öğütleyen bir yaşam sürdüren dervişler, ortaya çıktıkları andan itibaren içerisinde belirledikleri Türk kültürüne ve edebiyatına büyük ölçüde yön verirler. Ahmet Yesevî, Mevlana, Yunus Emre ve daha pek çok önemli bilim insanının sanatında ön plana çıkan dervişler, gezdikleri tüm coğrafyalarda yardımsever, sabırlı ve dirayetli insanlar olarak ayırt edilirler. Mütevazı yaşam tarzları ve davranışlarındaki olgunlukla nitelenen dervişler, kültürel yaşamı zenginleştirmelerinin yanı sıra bir edebiyat tiplemesi olarak da Türk yazınbilimine büyük ölçüde katkı sağlarlar. En az Türk edebiyatı kadar daha pek çok ulusun edebiyatına esin kaynağı olan dervişlik teması, Batı'daki oryantalist çalışmaların ilgiyle üzerinde durduğu bir konu olur. Nitekim bu çalışmanın amacı, bir Türk kültürü klasiği olan dervişliğin Avrupa'da doğu-batı etkileşiminin başladığı zamandan itibaren Rus kültürüne ve edebiyatına aksedişini ve teorik açıdan da Özbek asıllı Rus şair ve çevirmen Suhbat Aflatuni'nin *Kilden Harfler, Yüzen Elmalar* eserinde ele alınışını gözler önüne sermektir. Yapılan incelemelerden ve araştırmalardan yola çıkıldığında Aflatuni'nin eserindeki derviş kahramanının doğunun dervişlerine birebir örnek teşkil ettiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmada derviş imgesinin iki kültür arasındaki farklılıklarından ziyade ortak yönlerine odaklanılmıştır. Davranışlarında erginliğin ve tevazunun belirgin bir şekilde kendisini hissettirdiği kahramanı Aflatuni, iki farklı ulus arasında kültürel bir bağ kurarak insanı temele alan edebiyatın ortak niteliklerinden faydalanır. Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda bolluktan ve rahat yaşamdan gönüllü bir şekilde feragat eden, yokluğu sorgulamadan kabul eden ve hatta benimseyen derviş imgesi, pek çok yazarın eserinde iç dünyasına derinlemesine nüfuz edilebilen kahramanlar çizmeleri için büyük ölçüde malzeme sunar. Nitekim benzer yazım anlayışı, Aflatuni'nin eserinde de yansımaları bulur. Eserinde manevi anlamda ulaşılması güç ancak fiziken temas kurulması kolay bir karakter yaratan yazar, kahramanın tasvirinde doğunun derviş imgesini tüm yönleriyle çizer. Mistik, ağırbaşlı, olgun, bilge ve alçak gönüllü bir öğretmen modeliyle cehaletle boğuşan köyü içerisinde debelendiği bilgisizlik çukurundan kurtarmaya çalışır. Bunu yaparken de Doğunun dervişlerinin pek çok karakteristik özelliğine atıfta bulunur. Eserinde kurgunun yanı sıra metinler arası tekniklerden de yoğunlukla faydalanan yazar, dini motifler ile figürleri olayların içerisine monte ederek Türk Derviş edebiyatına bir Rus bakış açısıyla dahil olur. Doğu ile Batı'nın kaynaşma odağı olarak ele alınabilecek bu eser, kültürel etkileşimlerin farklı milletlerin ve hatta dönemlerin edebiyatlarının yazarlarına aynı doğrultuda nasıl etki edebileceğini açıkça gözler önüne serer.



Kaynakça

- Aksoy, M., Akbulut, A. B. ve İflazoğlu, N. (2016). Mevlevilikte Mutfak Kültürü ve Ateşbaz-ı Veli Makamı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4 (1), 96-103.
- Dilmen, Ö. (2020). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Köpek Metaforu. *Turkish Academic Research Review*, 5 (4), 607-635.
- Erol, T. (2009). Klasik Türk Şiirinde Derviş Tipi. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (17), 349-374.
- Işık, C. (2008). "Derviş Ruhan" Örneğinde Alevi-Bektaşî Dervişlik Geleneği. (Tez No 234314) (Yayımlanmış Doktora Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dil ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Kanar, M. (2018). *Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Mevsim, H. (2016). *Rus Yazar ve Oryantalist Osip Senkouski'nin Gizemli İstanbul'u* (içinde Prof. Dr. Altan Aykut'a Armağan). A. Kaşoğlu (Ed). İstanbul: Çeviribilim, 282-296.
- Ortakçı, E. (2020). *Türk Edebiyatında Manzum Derviş-Nâmeler*. (Tez No 626822) (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Öksüzöğlü, M. (2019). *Tecellî Divân'ında Dinî ve Tasavvufî Muhtevâ*. (Tez No 551580) (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı.
- Özdemir, C. (2021). Bir Şiir Şerhi: Yunus'un Dünyasında Derviş Kimliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10 (2), 563-577.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Türkçe Sözlük*. (Haz. Şükrü Haluk Akalın vd.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yalım Eren, N. (2019). *Yûnus Emre Divânı'nda Dervişlik*. (Tez No 542245) (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü, Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Yazıcı, T. (1994). Derviş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. IX. Cilt, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Афлатуни, С. (2006). Глиняные буквы, плывущие яблоки. *Октябрь*, (9).
- Балтабаева, А. М. (2021). Дервишество как субстанциональный признак повестей Сухбата Афлатуни. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 02 (94), 242-247.
- Мухаммедходжаев, А. (1990). *Гносеология суфизма*. Душанбе: Дониш.

Позднев, П. А. (1886). *Дервиши в мусульманском мире*. Оренбург.

Раджабова, Г. А. (2021). Творческая биография и художественный мир Сухбата Афлатуни. *Гуманитарный научный вестник*, (3), 167-172.

Саид, Э. В. (2006). *Ориентализм. Западные концепции Востока*. СПб.: Русский мирь.

Степанянц, М. Т. (1987). *Философские аспекты суфизма*. М.: Наука.

Тольц, В. (2013). «Собственный Восток России»: Политика идентичности и востоковедение в позднимперский и раннесоветский период. М.: Новое литературное обозрение.

Томилова, Н. А. (2012). Дервиш как учитель в современной русской литературе: на примере повести Сухбата Афлатуни «Глиняные буквы, плывущие яблоки». *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 6 (17), 199-202.

Томилова, Н. А. (2014). *Мотив дервишества в Русской Литературе (На материале творчества Сухбата Афлатуни, Тимура Зульфикарова, Александра Иличевского)*. Москва: Государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования города Москвы, «Московский городской педагогический университет», Институт гуманитарных наук, Кафедра русской и зарубежной литературы и методики.

Томилова, Н. А. *Мотив дервишества в русской литературе*. <http://www.darvishi.ru/index.php/stati-o-dervishakh/19-vse-stati/630-motiv-dervishstva-v-russkoj-literature>, Erişim Tarihi: 01.11.2021.

Extended Abstract

The word dervish is used as a meaning of Sufi who is aware of the need for Allah, when it was first used. The most influential examples of dervishes are found in the IX. century. Although dervishes diverge in different ways in terms of various creeds and principles, they continue to exist under these branches in every period. The word dervish, which has similar meanings in the languages of various nations in an extremely wide region, is kneaded with its own culture throughout its historical journey and reproduced by the culture it belongs to. While dervishes, who have a special place especially in Turkish folklore, become figures carrying out detailed researches on many disciplines, they become important figures drawn to the focal point of literature. As a matter of fact, the dervish type, which irruptively comes to the forefront in classical Turkish poetry, appears with the incarnation of the understanding of mysticism as a historical phenomenon. Dervishness in Anatolia begins with the teachings of the first Turkish Sufi, Hoca Ahmet Yesevi, and his followers. Mevlana Celaleddin-i Rumi is another important poet who attaches great importance to dervishness in the Anatolian geography and frequently deals with dervish heroes in his art. Another important poet who gives a prominent place to the dervish theme and dervish heroes in his art is Yunus Emre. There are many important artists in Turkish literature who take dervishness as the main theme and frequently use dervish typologies in their works. Turkish literature, which has been intertwined with many countries and nations as a result of wars, political relations and cultural interactions throughout history, has been a source of inspiration for the literature of numerous



nations as well as gaining inspiration. One of them is Russian literature. Especially in the period of modernism, which reached its peak between 1880-1920 and Europeans' oriental curiosity came to the forefront, the East got involved in the Russian cultural world. In Russian literature and culture, marginal aspects of social and spiritual life always occupy a special place: itinerancy, monkhood, asceticism, prophecy and unhingement. Especially for this reason, Russian literature shows great interest in dervishism, which is an important phenomenon of Muslim culture.

The dervish image began to appear frequently in Russian literature from the beginning of the 18th century when the orientalist trend emerged in literature. Suhat Aflatuni is another writer who brought dervishism to the forefront in his art in that period as a result of the researches made on the basis of the studies on which Russian academician Tomilova specialized, and set a strong example for the theoretical part of our study. The subject of dervish occupies a huge place in the literary career of Aflatuni, who was deemed worthy of many awards throughout his artistic life. The work of *Clay Letters, Floating Apples*, which comes to the forefront in Suhat Aflatuni's prose, places a particular importance especially in terms of reflecting identically the dervish theme that is dominant in Turkish culture. In Suhat Aflatuni's story *Clay Letters, Floating Apples*, published in *Oktyabr* magazine in 2006, the teacher hero, who embodies many qualities of the dervish image having an important place in Turkish culture, sets an example for wandering dervishes by appearing with a sudden and unknown origin from the very first appearance. The image of dervish, which voluntarily renounces abundance and comfortable life, accepts the absence without questioning and even adopts it in *Religious-Mystic Turkish Literature*, provides a great deal of material for drawing heroes whose inner world can be penetrated deeply in many authors' works. As a matter of fact, a similar understanding of writing also finds its reflection in Aflatuni's work. The author, who creates a character that is difficult to reach in the spiritual sense but easy to contact physically, draws the image of the eastern dervish with all its aspects in the depiction of the hero in his work. With the model of a mystical, dignified, mature, wise and humble teacher, he tries to save the village, which is struggling with ignorance, from the pit of benighted in which he is striving. This work, which can be considered as the focus of the fusion of the East and the West, clearly reveals how cultural interactions can affect the authors of the literatures of different nations and even periods in the same direction.